

OBNOVA KRALJEVINE SRBIJE U 19. VEKU

Autor: JOVAN CONIĆ

e-mail: jovanconic96@gmail.com

Mentor: prof. dr Aleksandar Đorđević

Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Uvod: Rad analizira put ka obnovi Kraljevine Srbije u 19. veku, koji je bio izuzetno zahtevan i praćen brojnim izazovima. U radu se razmatra put obnove moderne srpske državnosti, počev od Karađorđevog ustanka, Kneževine Srbije, sve do Berlinskog kongresa i potpune srpske državne nezavisnosti, koja je krunisana obnovom statusa kraljevine.

Cilj: Rad ima cilj da rasvetli istorijski period u kojem je došlo do obnove Kraljevine Srbije kroz analizu državno-pravnih procesa, međunarodnih odnosa i sukoba koji su doveli do njene obnove.

Materijal i metode: U konkretnom radu se koristi dostupni materijal iz istorije srpske državnosti, kao i materijal iz istorijsko-pravne naučne građe. Pored istorijskog metoda, korišćen je uporedni metod prilikom analiziranja državnog statusa i nivoa autonomije i suvereniteta u različitim periodima srpske državnosti u 19. veku

Rezultati: Prilikom analize unutrašnjeg suvereniteta, kao i spoljne nezavisnosti srpske države u 19. veku, došlo se do rezultata i zaključaka da je sa jačanjem srpske unutrašnje društvene kohezije i narodnog jedinstva uz povoljne geopolitičke okolnosti srpska država postepeno jačala. Diplomatska borba sa jasno ucrtanim ciljem potpunog oslobođenja nezavisno od dinastije koja je na čelu nije bila dovoljna za ostvarenje cilja, te se sloboda morala kako braniti tako i zadobijati oružjem.

Zaključak: Važnost poznavanja događaja koji su doveli do obnove moderne srpske državnosti u 19. veku je nemerljiva. Naučno rasvetljavanje državno-pravnog statusa kao i geopolitičke situacije u tom periodu od velike je važnosti za holističko sagledavanje celokupnog procesa sticanja državne nezavisnosti. Ideja o obnovi Kraljevine Srbije živela je još od srednjeg veka i dolaska Otomanskog carstva na Balkan. Brojni pokušaji da san postane stvarnost konačno su urodili plodom u drugoj polovini 19. veka krunisanjem kneza Milana Obrenovića za prvog srpskog kralja u modernoj istoriji Srbije.

Ključne reči: kraljevina, kneževina, Srbija, rat, srpski narod.

UVOD

Ovaj rad bavi se analizom situacije i procesa tokom borbe za obnovu srpske državne nezavisnosti i narodne slobode. Prvi i Drugi srpski ustanak označili su početak kraja Otomanskog carstva i njegove dominacije nad Balkanskim poluostrvom. Taj kraj nije bio ni brz ni lak, već je bio praćen brojnim ratovima, bitkama, sukobima, diplomatskim borbama, kao i spoljnim i unutrašnjim previranjima. Sloboda od ropstva nije se mogla čekati skrštenih ruku, niti ju je iko mogao pokloniti srpskom narodu – ona se morala skupo platiti, pre svega ljudskim životima, tj. narodnom žrtvom. Međutim, jednom izvojevana sloboda morala je biti i odbranjena i očuvana – kako od nasrtaja starih neprijatelja, oličenih u Otomanskom carstvu, tako i od neiskrenih prijatelja, tj. evropskih kraljevina. Tako nešto bilo je moguće jedino ukoliko se država jačala iznutra: izgradnjom svojih

institucija, jačanjem vojske i ekonomije itd. Nezavisna Kneževina Srbija predstavljala je pijemont srpskog naroda na Balkanskom poluostrvu, narod koji je u njoj sve više video maticu kojoj treba težiti. Brojnost srpskog stanovništva bila je velika na teritorijama koje su tada bile pod Otomanskim carstvom — koje je obuhvatalo najveći deo nekadašnje srednjovekovne Srbije — ali i severno od Save i Dunava, kao i zapadno, preko Drine. Takva nezavisna Srbija, kao srpski pijemont, predstavljala je rizik za opstanak pre svega Otomanskog carstva i Austrougarske. Udarci na srpsku državnu nezavisnost dolazili su pre svega sa teritorija ovih država, koje su u Srbiji videle pretnju, ali se ni ostale evropske kraljevine nisu utrkivale da joj pomognu.

Kneževina Srbija je, po odlukama Berlinskog kongresa, postavši i formalno nezavisna, nastavila sa jačanjem i razvojem sopstvene državnosti. San o obnovi Kraljevine nije utihnuo već je postajao sve ostvariviji. Geopolitička pozicija, uz stabilnu državu, vojsku i narod koji je stajao iza nje, davala je Srbiji i njenoj diplomatiji pravo da ofanzivno nastupi u ostvarivanju svojih ciljeva, oličenih u dobijanju statusa Kraljevine.

STICANJE POTPUNE DRŽAVNE NEZAVISNOSTI

Namesništvo nad maloletnim knezom Milanom, prema utvrđenoj proceduri, trebalo je da završi svoj mandat po njegovom punoletstvu, 10. avgusta 1872. godine. Po stupanju na presto Kneževine Srbije, Milana Obrenovića dočekala je nezavidna situacija na geopolitičkom planu. Nezadovoljstvo Srba u Hercegovini, tadašnjoj turskoj provinciji, kulminiralo je 1875. godine, kada je u Nevesinju izbio veliki ustanak. Ovim ustankom započela je Velika istočna kriza, koja je trajala sve do Berlinskog kongresa 1878. godine. U pomoć narodu u Hercegovini krenuli su dobrovoljci iz Srbije i Crne Gore, sa ciljem da oslobode čitavu Bosnu i Hercegovinu od turskog ropstva i da je ujedine sa Srbijom. Srpska država, predvođena mladim knezom Milanom Obrenovićem, nije mogla da sedi skrštenih ruku već je započela pripreme za otvoreni sukob sa Turskom, zarad zaštite pobunjenog srpskog naroda u Hercegovini, koji bi bez pomoći Srbije bio ostavljen na cedilu. Srbija i Crna Gora ušle su u rat protiv Turske. Prema ratnom planu, srpska vojska je imala Moravsku, Drinsku, Timočku i Ibarsku vojsku sa ukupno 124.500 vojnika. Jedina pomoć srpskoj vojsci bili su ruski dobrovoljci pod komandom generala Černjajeva, njih 2728, od kojih 718 oficira koji su srpskoj vojsci bili preko potrebni (Ristić, 1887, 140–178).

Pre zvaničnog stupanja Srbije u rat, pobunjeni narod u Hercegovini je sačinio jedinstveni proglas koje je poslat knezu Milanu u Beograd, a u kome je pisalo: „...mi vaskoliki vođi ustaničkih četa bosanskih, danas jedini zakoniti predstavnici srbske zemlje Bosne, posle toliko čekanja i bez nade na ikakvu pomoć, rješavamo: da od danas pa za navijek kidamo sa nehrišćanskom vladom carigradskom, i želeći s braćom našom Srbima dijeliti sudbinu, pa ma kakva ona bila, proglašavamo: da se domovina naša Bosna prisajružava (prisajedinjuje, M. J.) Kneževini Srbiji, zakonitom i pravom prejamniku (naslednik, M. J.) države starih naših kraljeva i careva, i proglašavamo našim našljednjem gospodarom Knjaza srpskog Milana M. Obrenovića IV. da živi naš narod srpski knez Milan i naša državna vlada u našoj prijestolnici Beogradu!“ Po objavi proglasa se u svim ustaničkim logorima polagala zakletva na vernost knezu srpskom Milanu (Ristić, 1887, 240). Kao što je u proglasu i navedeno, ustanici ovim činom proglašavaju sjedinjenje „naše Bosne“ sa Srbijom. Ekmečić ističe da je proglas „bio napor da se jedna stihija konstituiše u jedinstveni politički pokret“, koji bi doveo do konačnog ujedinjenja Srba u jedinstvenu državu (Ekmečić, 1960, 80).

Prvi srpski artiljerijski udari iz topova ispaljeni su 2. jula 1876. godine na dan stupanja na presto kneza Milana. Srpske trupe krenule su u ofanzivu, ali na samom početku sukoba nisu imale većih uspeha. Turska, iako oslabljena, još uvek je predstavljala veliku silu koja

je raspolagala ogromnim mobilizacijskim potencijalom, kao i materijalnim i logističkim resursima koji nisu bili uporedivi sa srpskim. U historiografiji poznat i kao Prvi srpsko-turski rat¹ nije ispunio očekivanja srpskog naroda kao ni njegovog rukovodstva. Pogoršavanje situacije na terenu dovela je do toga da turska vojska krene u protivudar. Intervencijom Rusije i njenim ultimatumom Turskoj sprečeno je dalje tursko napredovanje, a situacija stabilizovana. Zahvaljujući Rusiji, ali i diplomatskoj mudrosti Jovana Ristića, knez Milan i sultan potvrdili su mir i potpisali bilateralni akt (Ristić, 1887, 133).

Ustanicima Srbija više nije mogla pružati pomoć, jer se i sama nalazila na ivici svojih logističkih mogućnosti u pogledu hrane, novca i municije, te ih je upućivala ka Rusiji. Ruski car je obećao da će se postarati za sudbinu pobunjenih Srba u Hercegovini i tom prilikom im je uputio materijalnu pomoć. Pogoršanje odnosa između Rusije i Turske kulminiralo je ratom ove dve velike sile već 24. aprila 1877. godine, što je srpskim ustanicima ulilo novu nadu u nastavak borbe i konačno ostvarenje cilja o oslobođenju i ujedinjenju sa Srbijom. Rusija je zbog sve većih borbi sa turskom vojskom zahtevala od Srbije da se uključi u rat, te da sa svojim trupama odvuče veliki broj turskih garnizona i olakša rusko napredovanje. Srpska vlast je osetila trenutak za delovanje, sa ciljem da napadom na Tursku u ovom kritičkom trenutku oslobodi Staru Srbiju i Makedoniju, te je tako i započeo Drugi srpsko-turski rat (Ristić, 1887, 155). Ofanziva srpske vojske prema Bosni i Hercegovini nije usledila iz političkih razloga i dogovora sa Rusijom, koja je bila svesna aspiracija Austrougarske, koja je mudro čekala svoj trenutak. Ovaj rat, za razliku od prvog, bio je kraći i trajao je od 19. decembra 1877. godine do 3. februara 1878. godine. Uspeh srpskog oružja je bio evidentan, a teritorije koje je srpska vojska oslobodila za ovako kratko vreme su bile značajne. Naime, nakon što su Rusi oslobodili Sofiju i pomoć srpske vojske im više nije bila neophodna, knez Milan je okrenuo vojsku prema Kosovu, te su oslobođeni Niš, Leskovac, Vranje i druga mesta. Rusija je potpisala mir sa Turskom 2. marta 1878. godine u San Stefanu nadomak Carigrada. Srbiji je priznata nezavisnost ali ne i sva njena teritorijalna proširenja koja je ratom izvojevala. Rusija je Bugarsku videla kao svoju glavnu interesnu sferu i gledala da njen interes na Balkanu primarno zastupa zbog njenog strateškog polažaja tj. blizine Carigradu, glavnom ruskom cilju (Ristić, 1887, 165).

Ovakva situacija na terenu i promena karte Evrope koju je ucrtavala Rusija nije mogla proći bez reakcije Engleske, te je sazvan Berlinski kongres, na kojem je trebalo da se razmotre odredbe iz Sanstefanskog mira. Usled velikog pritiska Austrougarske i Engleske, Rusija je bila primorana da popusti po mnogim pitanjima i izvrši reviziju Sanstefanskog mira, koji je odlukama Berlinskog kongresa na kraju i formalno ukinut. Odlukom kongresa, Srbija i Crna Gora dobile su punu nezavisnost, dok je postojanje Velike Bugarske ukinuto, njena teritorija smanjena je na trećinu one predviđene Sanstefanskim ugovorom. Od ostatka bugarske teritorije formirana je Istočna Rumelija, pod turskom upravom. Makedonija je ostala pod kontrolom Osmanskog carstva, dok je Bosna i Hercegovina okupirana od strane Austrougarske. Srbija se znatno proširila, pripojivši niški, pirotski, toplički i vranjski okrug. Jovan Ristić bio je izaslanik kneza Milana Obrenovića i mudrom diplomatskom borbom je izdejstvovao za Srbiju ono što se u tom trenutku najviše moglo. Ristić je sa Austrijancima postigao dogovor oko izgradnje železnice (Srbija se obavezala da prugom spoji Niš i Beograd), trgovinskih pitanja (sklapanjem trgovinskog sporazuma i razmatranje carinskog saveza) i regulaciju Đerdapa (Srbija omogućava olakšice oko regulacije koju ima izvršiti Austrougarska). Narodna skupština se sastala u Kragujevcu i prihvatila odredbe Berlinskog kongresa 26. jula, te je potom usledila i kneževa Proklamacija iz 22. avgusta, kojom se obnarodovan mir sa Turskom² (Grujić, 1923, 323–330).

1 Prvi srpsko-turski rat trajao je od 30. juna 1876. godine do 28. februara 1877. godine.

2 Posebnim ukazom, 20. jun je proglašen državnim praznikom – danom uspostavljanja nezavisnosti i teritorijalnog uvećanja Srbije, dok je knez Milan stekao epitet *Visočanstva* umesto dotadašnjeg *Svetlosti*.

Mišljenja smo da o posledicama Berlinskog kongresa srpska historiografija ima različite stavove. Naime, činjenica je da se nisu ispunili srpski interesi i želje koje su i inicirale Veliku istočnu krizu, a to su oslobođenje i ujedinjenje celog srpstva na prostoru Balkana. Srbi u Bosni i Hercegovini nisu dobili oslobođenje, te su samo od Turske prešli pod Austrougarsku upravu. S druge strane, Srbija i Crna Gora su izvojevale dugo očekivanu nezavisnost i suverenost kao i ozbiljna teritorijalna proširenja. Činjenica je da je Berlinski kongres po Srbe i njihove države imao kako pozitivnih tako i negativnih posledica, što se može i zaključiti u Proklamaciji kneza Milana, u kojoj je istakao: „I ako ovaj Ugovor nije namirio sve želje srpske, opet, prema prilikama, u kojima je ova velika međunarodna pogodba utvrđena, Srbija ima da bude zahvalna na visokoj blagonaklonosti Velikih Sila.“ Srpski narod je u ovim prilikama pokazao da je faktor bez koga se nije moglo računati prilikom čestih balkanskih potkusurivanja, kao i da je postao subjekat, a ne objekat u političkoj borbi, te da se jasno kretao ka ucrtanim nacionalnim planovima. Knez Milan Obrenović je prilikom objavljivanja odluka kongresa istakao da „ spolja mudri, a unutra čvrsti odnosno, to su jedini putovi na kojima može procvetati Nezavisna Srbija“ (Ristić, 2020, 221).

PUT SRBIJE KA OBNOVI KRALJEVINE

Borba za državnu nezavisnost i narodnu slobodu u 19. veku započela je 1804. godine srpskom revolucijom, kojom su Srbi želeli da obnove svoju nekadašnju državu i protežu turske okupatore sa svoje zemlje. Nastavak ove borbe usledio je u Drugom srpskom ustanku, pod vođstvom Miloša Obrenovića, sa istim motivima i ciljevima, duboko ukorenjenim u narodnom duhu. Izvojevana autonomija u okviru Otomanskog carstva za Srbe je predstavljala početak ostvarenja njihovih težnji – korak ka potpunom oslobođenju. Hrabrost u borbama i spremnost na velike ljudske žrtve bili su ključni za dobijanje prava od Porte, ali su se, pored ratovanja na bojnopolju, morale voditi i diplomatske i političke bitke, u kojima same vrline i žrtve nisu bile dovoljne. Srbija je „otimala“ prava od Porte mudrošću svojih vladara, koji su postepeno krnjili turski suverenitet na Balkanu i sve više sticali atribute državne nezavisnosti. Međunarodni odnosi sa velikim silama – pre svega sa Rusijom i Austrougarskom – igrali su ključnu ulogu u jačanju srpske autonomije i ostvarivanju strateškog cilja: obnove potpuno nezavisne i suverene srpske države, kakva je postojala pre dolaska Osmanlija na Balkan. Slobodna Srbija postajala je pijemont za sve ostale narode Balkana, koji su u njoj videli nadu da će sloboda uskoro zahvatiti i njihove krajeve (Strnjaković, 1932, 23).

Ovaj proces je bio dinamičan, mukotrpan i prepun svakojakih iskušenja. Naime, dok Kneževina Srbija nije izvojevala nezavisnost i bila u načelno vazalnom odnosu prema Otomanskom carstvu, njome su vladale čak dve dinastije. Iz dinastije Obrenovića su vladali knez Miloš (1815–1839, 1858–1860), knez Milan (1839), knez Mihailo (1839–1842, 1860–1868), zatim knez Milan (1868–1889, kralj od 1882). Iz dinastije Karađorđevića je vladao knez Aleksandar Karađorđević (1842–1858). Postojao je period u kome su efektivno vladala namesništva, kao u periodu bolesti kneza Milana, a kada je u njegovo ime vladalo namesništvo Avrama Petronijevića, Jevrema Obrenovića i Tome Vučića Perišića (1839–1840). Takođe, u periodu maloletstva kneza Milana vladalo je namesništvo u čijem sastavu su bili Milivoje Petrović Blaznavac, Jovan Ristić i Jovan Gavrilović (1868–1872) (Ljušić, 2008, 183).

Burnu istoriju dinastičkih previranja samo u ovom ne toliko dugačkom istorijskom periodu pratio je i ustavni razvitak Srbije. Naime, Srbija je imala čak tri ustavna zakona u periodu Prvog srpskog ustanka, kada se, i pored velikih bitaka koje su predstavljale epopeju za dotadašnje prilike, srpsko rukovodstvo usredsredilo i na državno-pravni razvoj (1805, 1808, 1811), dva hatišerifa kojim su u velikoj meri regulisani odnosi sa Turskom

i utvrđena narodna prava, obaveze i povlastice (1830, 1833). Srpska država donosi veliki broj ustava (1835, 1838, 1869, 1888, 1901, 1903). Takođe moramo napomenuti i ustavne zakone kneza Mihaila, koji su imali snagu ustava (1861). Državno-pravni položaj zemlje diktirao je i određivao u velikoj meri i ustavni razvitak Srbije. Odnosi Srbije i Turske pretežno bili su u neposrednoj vezi sa pitanjem ustavnog razvitka, takođe odnosi između Srbije i Rusije koja je bila sila zaštitnica srpskog interesa u velikom meri uticali su na pravni razvoj sve samostalnije i suverenije kneževine. Nivo uticaja spoljnih faktora na unutrašnji zakonodavni život razlikovao se iz godine u godinu, dok se Srbija tog uticaja pred sticanje nezavisnosti, ali i već 1869. godine, nije potpuno oslobodila (Ljušić, 2008, 181).

Sticanjem nezavisnosti posle Berlinskog kongresa borba za srpsku državu nije prestala. Naime, novonastale okolnosti izrodile su brojna iskušenja druge vrste. Dugo očekivana nezavisnost trebala se odbraniti i učvrstiti, a srpski narod koji je živio u drugim državama zaštititi. Iako je izvojevala nezavisnost, Srbija u državno-teritorijalnom smislu nije obuhvatala celi srpski narod koji je i posle Berlinskog kongresa bio nacionalno neujedinjen, te živio u dve nacionalne države, Srbiji i Crnoj Gori, kao i Austrougarskoj monarhiji i Turskoj. Posle sticanja nezavisnosti 1878. godine odnosi sa drugim državama bitno su promenjeni. Naime, rusko pokroviteljstvo se polako menjalo evropskim, a turski uticaj, iako još prisutan, bio je daleko od dominantnog. Austrougarska je bila velika sila i severni sused Srbije od kojeg je budućnost srpskog naroda imala u mnogome zavisiti. Novi, ne toliko zanemarljivi činilac u geopolitičkim odnosima na Balkanu postala je i Bugarska sa kojom su se odnosi ubrzo pogoršali³ (Ljušić, 2008, 182).

Vlada Jovana Ristića (1878–1880) krenula je u realizaciju obaveza za koje se Srbija obavezala prilikom prihvatanja Berlinskog kongresa, kao i brojnih aktivnosti na spoljnom i unutrašnjem planu, koje su bile neophodne za rešavanje. Naime, jedan od prvih poteza posle sticanja državne nezavisnosti bilo je pitanje potpune samostalnosti Srpske pravoslavne crkve. Na čelu autonomne Srpske pravoslavne crkve nalazio se mitropolit Mihailo Jovanović, dok je knez Milan Obrenović vodio državu. Ove dve ličnosti ostaće upamćene u srpskoj istoriografiji kao obnovitelji pune državne i crkvene nezavisnosti. Srpska država je kao ravnopravna prekinula sve veze sa Turskom, što je doводilo i do prekidanja zavisnosti naše crkve od Carigradske patrijaršije. Sljepčević ističe da je država i dalje plaćala 9000 groša godišnje patrijarhu u Carigradu, te da je razumljivo da je srpska vlada gledala da se što pre oslobodi ovih troškova (Sljepčević, 1962, 257). Nićifor Dučić zaključuje kako „Srpska crkva u srpskoj nezavisnoj državi nije mogla ostati zavisna, ma i nominalno od druge crkvene vlasti izvan Srbije” (Dučić, 2002, 231).

Međunarodno-pravna pozicija Srbije bila je od ključne važnosti za dobijanje autokefalije. Naime, u uputstvima srpskih predstavnika u Carigradu stoji da je Srbija „istupila iz sastava Otomanske carevine i po sili jednog međunarodnog akta, ušla u red nezavisnih država. Sa državom srpskom povratila se u svoju nezavisnost i srpska crkva” (Živanović, 1923, 40). Naklonost Joakima III patrijarha Carigradskog, poznatog kao prijatelja Slovena, pomogla je brzom dobijanju crkvene autokefalnosti. Državnička mudrost kneza Milana ogledala se u prepoznavanju pravog trenutka za delovanje. Zajedno sa mitropolitom Mihailom Jovanovićem u maju 1879. godine obratili su se patrijarhu Jefremu III tražeći povoljno rešavanje srpskog crkvenog pitanja. Pored kanonskih pravila, crkvena i državna diplomatija su imale veliki značaj u ubrzavanju donošenja povoljne odluke patrijarha Jefrema III. Naime, Jovan Ristić piše Hristiću 6. avgusta 1879. godine kako se veoma raduje što je Jefrem III odlučio da „prizna nezavisnost srpske crkve, ne zato što bi joj to priznanje bilo potrebno pa da ona zaista bude nezavisna, no što ostaju dobri odnošaji s Patrijaršijom, koja nam je potrebna i nema kletve ni trvenja.” Takođe, Ristić napominje

3 Zarad interesa velikih sila, a pre svega Velike Britanije i Austrougarske, nastala je Albanija 1913. godine, protivno interesima Srbije, koja je tada kontrolisala veliki deo albanskog primorja.

da „ako Patrijaršija svrši ovo pitanje bez ikakvog lukavstva, onda ću se postarati da joj se takođe lojalno odužim jednom okruglom sumom, kojom bi sve račune prečistili” (Pisma J. Ristića..., 267).

Posle kratkog odugovlačenja, a pod neprekidnim diplomatskim pritiscima srpskih delegata, 20. oktobra 1879. godine je donet akt o proglašenju pune nezavisnosti Srpske pravoslavne crkve. Ovaj akt je donet od ostanje Svetog sinoda Carigradske patrijaršije, na čijem čelu je bio patrijarh Jefrem III. Srpska crkva je „kanonički samostalna, nezavisna i samoupravna, kojoj će biti glava kao i svim pravoslavnim sabornim i apostolskim crkvama, sam Bogočovek, Gospod i Spasitelj naš Isus Hristos, a koja će u stvarima crkvenim imati i priznavati za predstavnika svoga arhiepiskopa Beogradskog i mitropolita Srbije, a ovaj će zajedno sa Saborom sastavljenim shodno pravilima od arhijereja te crkvene oblasti, upravljati crkvenim stvarima kneževine slobodno i nezavisno od svakog drugog mešanja u Duhu svetome, kao što božanstvena i sveštena pravila zapovedaju”. Srpska pravoslavna crkva je ovim aktom dobila punu nezavisnost koju je imala još u doba njenog prvog arhiepiskopa Svetog Save (Slijepčević, 1962, 259).

Kao što je već pomenuto u prethodnom delu, Srbija je prihvatanjem odredaba Berlinskog kongresa faktički prihvatila i dominaciju austrougarske politike. Obaveza izgradnje železničke veze, kao i trgovinski ugovor sa monarhijom, sve više su vezivali nezavisnu Srbiju za njenog severnog suseda. Međutim, Srbija je znala da maksimalno iskoristi situaciju u kojoj se nalazila. Obaveza da izgradi prugu Beograd–Vranje i Niš–Pirot omogućila joj je povezivanje sa turskom železnicom i dalje sa Egejskim morem kod Soluna. Ova železnička mreža obezbedila je Srbiji ekonomski izlaz na Solun, što je u velikoj meri doprinelo jačanju njene ekonomske nezavisnosti. Godine 1879. donet je Zakon o privremenim trgovinskim konvencijama, koji je srpskoj vladi omogućio da samostalno sklapa trgovinske ugovore — što je ona odmah i počela da čini.

Ugovori su sklopljeni sa Velikom Britanijom, Italijom, Rusijom, Švajcarskom i Belgijom⁴. Napomenućemo da je sklopljen ugovor o trgovini čak i sa Sjedinjenim Američkim Državama 1881. godine (Jovanović, 1934, 49–56).

KRALJEVINA SRBIJA

Geopolitička situacija na Balkanu posle Berlinskog kongresa nametala je Srbiji nužno približavanje Austrougarskoj, što je automatski značilo „hlađenje“ odnosa sa Rusijom. Niz sporazuma koji su se ticali ekonomije obavezao je Srbiju da neguje odnose sa svojim severnim susedom od kojeg je zavisila u velikoj meri i stabilnost nezavisne i suverene Srbije. Situacija je vodila ka potpisivanju tzv. Tajne konvencije između Srbije i Austrougarske 28. juna 1881. godine, za čijeg se inicijatora smatrao Beč. Ovom konvencijom Srbija i Austrougarska su se obavezale na vođenje međusobne prijateljske politike, uz konkretne korake koji su pre svega važili za sprečavanje „nacionalističke propagande“. Srpsko državno rukovodstvo je uvidelo značaj dobrosusedskih odnosa sa Austrougarskom, te se nije libilo da to kroz konvenciju i potvrdi (Rajić, 2024, 35). Naime, Srbija se obavezala da spreči „politička, verska i svaka druga spletkarenja“ sa svoje teritorije protiv Monarhije, uključujući Bosnu i Hercegovinu i Novopazarski prostor. Istu obavezu prema Srbiji je preuzela i Austrougarska, pri čemu se u konvenciji naglašava zaštita dinastije Obrenovića i priznanje kraljevske titule uz diplomatski napor Monarhije prema drugim silama da učine isto. Takođe se traži od Srbije, što je propisano članom 4, da „bez prethodnog sporazuma sa Austrougarskom Srbija neće pregovarati ni zaključivati politički ugovor s bilo kojom drugom vladom i neće pustiti na svoju teritoriju ni jednu stranu vojsku, ni redovnu ni neredovnu, pa čak ni pod imenom dobrovoljaca“. U slučaju rata obe države se obavezuju

4 Politički značaj ovih ugovora za Srbiju bio je pretežniji od ekonomskog.

na prijateljsku neutralnost i pružanje olakšica. Austrougarska se neće protiviti širenju Srbije „u pravcu svojih južnih granica“ izuzimajući Novopazarski region. Važenje ugovora je dogovoreno na deset godina (Protić, 1909, 25–37).

Knez Milan Obrenović je, po potpisivanju Tajne konvencije, obavestio Piroćanaca i Garašanina, koji se nisu slagali sa svim njenim delovima, posebno sa članom 4. Uz diplomatske napore, ovaj član je izmenjen, tako da se Srbija obavezala da neće, bez pristanka Austrougarske, zaključivati političke ugovore koji bi bili u suprotnosti sa duhom i sadržajem Tajne konvencije. U srpskoj historiografiji postoje brojna, često oprečna mišljenja o posledicama koje je ova konvencija imala po Srbiju. Jedna struja smatra konvenciju izdajničkom – dokumentom koji je narušio suverenitet Srbije i faktički je stavio pod protektorat Austrougarske. S druge strane, postoje tumačenja koja ovu konvenciju vide kao jedini mogući i racionalan politički potez u datim okolnostima. Kako ističe Grgur Jakšić, reč je o „delu duboke političke mudrosti“, kojim Srbija obezbeđuje zaštitu moćnog severnog suseda, stabilizuje unutrašnju situaciju i dobija mogućnost teritorijalnog širenja u jedinom pravcu koji je tada bio realan – ka Vardarskoj dolini (Protić, 1909, 42).

Još od vremena Prvog i Drugog srpskog ustanka, narodni cilj bio je oslobođenje Srbije od stranih okupatora i povratak pune narodne suverenosti. Voždova ustanička Srbija, kao i Miloševa kneževina, bile su samo etape na putu ka konačnom cilju – obnovi i uspostavljanju srpske kraljevine, odnosno carstva. San svih srpskih novovekovnih vladara bio je da na svoju glavu stave krunu cara Dušana i obnove moćnu srpsku srednjovekovnu državu. Iako se taj san često činio nerealan, nakon sticanja i formalne nezavisnosti, sve je više poprimao obrise stvarnosti.⁵ Ideja o proglašenju kneza Milana za srpskog kralja bila je aktuelna sve do Berlinskog kongresa, a žive glasine o tome bile su prisutne kako unutar Kneževine Srbije tako i u inostranstvu, ali se na taj čin ipak čekalo još četiri godine (Grujić, 1923, 185–192). Značaj proglašenja Srbije za kraljevinu bio je ogroman, pre svega sa stanovišta diplomatije, odnosno međunarodnog ugleda države i samog vladara. Ovim činom Srbija je postala deo evropske kraljevske porodice (Đorđević, 2017, 87).

Proglasom nezavisnosti, Srbija je stekla osnovni uslov da postane deo evropske porodice kraljevina i carevina. Proglašenje Rumunije za kraljevinu predstavljao je pravi podsticaj Srbiji da krene tim putem.⁶ Diplomatska akcija Srbije prema velikim silama je trajala kratko, svega nedelju dana pre proglašenja kraljevine. Moćni severni sused Austrougarska dala je svoj pristanak dva dana pre samog čina proglašenja, na šta se i obavezala Tajnom konvencijom, koja je ovog puta dala konkretne pozitivne rezultate po srpsku stranu. Velika narodna skupština bila je mesto gde je trebalo obaviti čin proglašenja Srbije za Kraljevinu, ali je ta privilegija usred žurbe pripala običnoj Narodnoj skupštini, koja je donela 22. februara 1882. godine Zakon kojim se „Knjažestvo Srbija proglašava za Kraljevinu Srbiju“⁷. Knjaz dobija titulu „Kralj Srbije“ pod imenom Milan Prvi, Obrenović Četvrti (Jovanović, 1934, 136–137).

Aleksa Đ. Popović⁸ je, obaveštavajući kralja Milana o odluci skupštine, istakao: „Srbija Ti evo s pravom podnosi Krunu, koju je Nemanja snažno svio, koju su Milutin i Dušan sjajnošću obasuli, koju je Lazar mučeničkim krstom prekrstio. Od ove svetinje Srbin nema

5 U toku Prvog srpsko-turskog rata, ruski general Černjajev proglasio je kneza Milana kraljem, a Srbiju Kraljevinom, u Deligradu 16. septembra 1876. godine. Knez Milan i Vlada, zbog geopolitičkih okolnosti, nisu pristali na ovakav način proglašenja.

6 Kao jedan od razloga za pripreme proglašenja Srbije za Kraljevinu, srpska historiografija ističe i skretanje pažnje sa propasti Generalne unije (finansijsko pariško društvo), kod koje je Srbija imala zajam za izgradnju železnice, a čiji je krah ozbiljno oštetio državu.

7 Postojala su dvoumljenja oko termina Kraljevstvo i kralj srpski, naspram Kraljevina i kralj Srbije. Iako su mnogi bili za prvu verziju, zbog mogućih zamerki izabran je drugi termin.

8 Popović je bio prvi predsednik skupštine Kraljevine Srbije.

veće⁹. Kralj Milan Obrenović nameravao je da obnovi čin krunisanja, budući da je već bio miropomazan za kneza 5. jula 1868. godine u Sabornoj crkvi. U arhivima je zabeleženo da je u Beču postojala kruna za koju se pogrešno verovalo da je pripadala kralju Milutinu. Kralj Milan je tražio od cara Franca Jozefa ovu krunu, ali ne dobivši je odustao je od zvaničnog čina krunisanja (AS, PO, XXXIV, 34, Sva crkvena zvana...).

Dinastija Obrenovića je činom uzdizanja Srbije u rang kraljevine postala kraljevska familija koja je prva posle Nemanjića kao takva ostala upamćena u srpskoj historiografiji. Međunarodno priznanje uzdizanja Srbije u čin kraljevine stiglo je sa svih strana, pre svega od Austrougarske, koja je ovaj čin očekivala i kome se nije usprotivila. Nemačka, kao glavni saveznik Austrougarske, takođe je priznala Srbiju kao kraljevinu, kao i Rusija, Engleska i sve ostale evropske države. Priznanju su se pridružile i Vaseljenska patrijaršija i Vatikan. Turska, koja nije gledala pozitivno na državno-pravne uspehe Srbije, a koja je nekada čvrsto držala Srbiju pod svojom kontrolom, ovog puta nije pravila nikakve probleme. Zanimljivo je napomenuti da je notifikacija o priznanju Kraljevini Srbiji stigla čak i od kineskog cara, „Nebeskog Sina“. Crna Gora i njen knez Nikola svesrdno su čestitali Milanu Obrenoviću, prvom srpskom kralju nakon doba Nemanjića, na novoj tituli (Jovanović, 1934, 142).

Kraljevini Srbiji je ovo proglašenje značilo veliki uspeh kako na unutrašnjem tako pre svega na spoljnom i diplomatskom planu. Prednosti u spoljnoj politici i diplomatskim odnosima podigli su ugled Srbiji pre svega u očima srpskog naroda u Turskoj i Austro-ugarskoj. Zaključujemo da je proglašavanje Srbije kraljevinom jedan od najznačajnijih trenutaka u istoriji srpske države 19. veka. Uzdizanje države u viši kraljevski rang pratilo je i uzdizanje njenih znamenja i obeležja, stoga je 2. jula 1882. godine izdat Zakon o grbu Kraljevine Srbije. Na grbu se sada vidi da Kraljevina nije novonastala država već da nastavlja svoju srednjovekovnu tradiciju.¹⁰ „Grab Kraljevine Srbije jeste dvoglavi beli orao na crvenom plaštu s krunom kraljevskom“, dok pomenuta kruna stoji vrh orlovskih glava, te ispod kandži ima po jedan krin, a na prsima grb Kneževine Srbije, ogrnut purpurnim hermelinovima plaštom, na čijem vrhu se nalazi još jedna kraljevska kruna (Novaković, 1982, 433/4).

Srbija je nezvanično imala himnu još 1872. godine povodom punoletstva kneza Milana. Povodom proglašenja kraljevine 1882. godine izmenjene su reči knez i kneževina, a ubačene kralj i kraljevina, te je uz novi naslov „Bože pravde“ postala nova himna Kraljevine Srbije. Himnu je pisao Jovan Đorđević, a komponovao je Davorin Jenko (Solovjev, 1958, 121). Himna „Bože pravde“ oslikava vekovnu težnju srpskog naroda za pravdom koja mu je često bila oduzimana, te za spasenjem celokupnog srpskog roda i oslobođenje i ujedinjenje svih srpskih zemalja, koja može biti ostvarena srpskom slogom, koja će uz Božiju pomoć izvojevati konačnu pobedu i poraz nad vragom.

ZAKLJUČAK

Borba za potpunu državnu nezavisnost bila je surova i zahtevna, često praćena mnogobrojnim usponima i padovima, a sve sa ciljem konačnog narodnog oslobođenja i ujedinjenja. Rad se u svom početnom delu bavi upravo analizom istorijskog procesa sticanja državne nezavisnosti i postepenog osamostaljenja Srbije, sve do obnove njene pune državnosti proglašenjem kraljevine. Ovaj proces nije bio jednostavan, već je bio praćen ratovima, diplomatskom borbom, spletkama, kombinacijom unutrašnjih i spoljnih pritisa. Ipak je na samom kraju imao pozitivne rezultate. Nesalomiva narodna volja koja je bila praćena državnim rukovodstvom koje je tu volju kanalisalo bila je nepremostiva prepreka neprijateljima Srbije koji su hteli da Srbi još uvek budu pod okupacijom stra-

9 Narodno veselje trajalo je tri dana širom Kraljevine.

10 Na grbu Kraljevine nalazio se orao Nemanjića kao simbol nastavka srpske srednjovekovne tradicije.

nih sila. Te sile su bile oličene pre svega u Otomanskom carstvu, koje je u najvećoj meri kontrolisalo teritorije nekadašnje srednjovekovne Srbije, ali i Austrougarskoj, na čijoj se teritoriji nalazilo brojno srpsko stanovništvo, pogotovu na teritoriji Bosne i Hercegovine, koja je bila često pod njenom upravom. Nezavisna Srbija bila je pijemont srpskog naroda gde god je on živio, te je bila nezgodni komšija od čije snage i obnove su mnogi zazirali. Proces srpske nezavisnosti bio je praćen brojnim preprekama, ali se na kraju ipak desio, a jednom izvojevana sloboda ljubomorno se branila kao najveća svetinja. Dugo ropstvo nije učinilo da srpski narod izgubi osećaj državničke svesti i želje da živi u slobodi, za šta je u velikoj meri bila zaslužna i Srpska pravoslavna crkva, koja je svojim duhovnim ali i kulturnim radom u narodu gajila slobodarsku i državničku svest. Slobodna i nezavisna država učinila je da Srpska pravoslavna crkva krene putem kojim je išla i država tj. u jačanju svoje nezavisne pozicije prema Vaseljenskoj patrijaršiji. Ovo njeno jačanje kulminiralo je sticanjem potpune nezavisnosti kroz izvojevanu autokefalnost koju je Srpska crkva čekala dugi niz godina. Ovim činom se potvrđuje teza da su državni i crkveni razvoj uzročno-posledično povezani, te da samo zajedno slobodni i nezavisni mogu da se razvijaju i međusobno koegzistiraju kroz simfoniju jedinstva. Ovaj 19. vek je bio buran i težak, ali je bio period obnove srpske državnosti koja je bila izgubljena dugi niz godina. Kraljevina Srbija obnovila je svoje postojanje i time dokazala da je srpski narod i pored dugovekovnog ropstva čuvao plamen slobode i iščekivao trenutak kada će se on ponovo rasplamsati. Spremnost srpskog naroda na žrtvu da taj plamen očuva neugašenim još više je proširila duh slobode koji se mudrom i hrabrom državničkom politikom srpskih vladara ovenčao i kraljevskom krunom, ogrnuvši se u purpurni ogrtač.

IZVORI I LITERATURA

- Arhiv Srbije, Poslanstvo Kraljevine Srbije u Beču, 34.
 Dučić, N. (2002) *Istorija srpske pravoslavne crkve*, Beograd.
 Đorđević, D. (2017) *Istorija moderne Srbije 1800–1918*. Beograd.
 Ekmečić, M. (1960) *Ustanak u Bosni 1875–1878*, Beograd
 Grujić, J. (1923), *Zapisi Jevrema Grujića*, Beograd.
 Jovanović, S. (1934) *Vlada Milana Obrenovića*, Beograd.
 Ljušić, R. (2008) *Srpska državnost 19. veka*, Delfi.
 Novaković, S. (1982) *Heraldčki običaji Srba*, istorija i tradicija, Beograd.
 Protić, S. (1909) *Tajna konvencija između Srbije i Austro-Ugarske*, Beograd.
 Pisma Jovana Ristića Filipu Hristiću od 1870–1873 i 1887–1880. godine, Dig. arh. Srbije
 Ristić, J. (1887) *Spoljašnji odnosi Srbije novijeg vremena*, štamp. Kraljevine Srbije.
 Ristić, J. (2020). *Diplomatska istorija Srbije*, Talija izdavaštvo.
 Rajić, S. (2024). *Knez Milan Obrenović*, Beograd.
 Slijepčević, Đ. (1962), *Istorija Srpske pravoslavne crkve*, knj.2, Minhen, Iskra.
 Strnjaković, D. (1932) *Srbija Pijemont Južnih Slovena 1842–1853*. Beograd.
 Solovjev, A. (1958), *Istorija srpskog grba*, Melburn.
 Živanović, Ž. (1923), *Politička istorija Srbije u drugoj polovini XIX veka (1878–1889)*.

RESTORATION OF THE KINGDOM OF SERBIA IN THE 19TH CENTURY

Author: JOVAN CONIĆ

Email: jovanconic96@gmail.com

Mentor: Full Prof. Aleksandar Đorđević

Faculty of Law, University of Niš

Introduction: The paper analyzes the path to the restoration of the Kingdom of Serbia in the 19th century, which was extremely demanding and accompanied by numerous challenges. The paper examines the path to the restoration of modern Serbian statehood, from the Karađorđe Uprising and the Principality of Serbia to the Berlin Congress and full Serbian state independence, culminating in the restoration of the kingdom.

Aim: The paper aims to shed light on the historical period in which the Kingdom of Serbia was restored by analyzing the state-legal processes, international relations, and conflicts that led to its restoration.

Materials and Methods: The paper uses available materials from the history of Serbian statehood, as well as materials from historical and legal scientific literature. In addition to the historical method, the comparative method was used when analyzing the state status and the level of autonomy and sovereignty across different periods of Serbian statehood in the 19th century.

Results: When analyzing the internal sovereignty and external independence of the Serbian state in the 19th century, the results and conclusions were that with the strengthening of Serbian internal social cohesion and national unity, along with favorable geopolitical circumstances, the Serbian state gradually grew stronger. Diplomatic struggle with the clearly outlined goal of complete liberation, regardless of the ruling dynasty, was not sufficient to achieve the goal, and freedom had to be both defended and achieved by military force.

Conclusion: The importance of knowing the events that led to the restoration of modern Serbian statehood in the 19th century is immeasurable. Scientific elucidation of the state-legal status as well as the geopolitical situation in that period is of great importance for a holistic view of the entire process of gaining state independence. The idea of restoring the Kingdom of Serbia has remained present since the Middle Ages and the arrival of the Ottoman Empire in the Balkans. Numerous attempts to make the dream a reality finally bore fruit in the second half of the 19th century with the coronation of Prince Milan Obrenović as the first Serbian king in the modern history of Serbia.

Keywords: kingdom; principality; Serbia; war; Serbian people